

Yücel ÖZKAYA, **18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, 413 s.

Hasan BENLİOĞLU*

Son yıllardaki memnuniyet verici gelişmelerden biri de, ülkemizde tarih alanındaki çalışmalara ağırlık verilmesi, Osmanlı tarihine duyulan ilginin ve bu konuda yayımlanan eserlerin nispeten artmasıdır. Bu eserlerde artık Osmanlı, sadece harpler veya fütihat imparatorluğu olarak gösterilmemekte; devlet teşkilatlanması, kurumları, reyanın yaşantısı daha ciddi ve objektif boyutlarda ele alınmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ideolojik perspektiften uzak tutulması, saha araştırmaları ve arşiv belgelerine yönelik daha fazla çalışma yapılması da tarih biliminin, dolayısıyla Osmanlı tarihinin son zamanlardaki gelişimine ciddi katkılar sağlamıştır.

Tanıtımını yapacağımız eser de Osmanlı sosyal hayatını ele alan ve bu alanda ciddi bir eksikliği giderdiğini düşündüğümüz, Prof. Dr. Yücel ÖZKAYA'nın "18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı" adlı kitabıdır. Yazarın bu eseri, ilk olarak 1985 yılında "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı" adı altında basılmıştır. Eserin ikinci ve nihai baskısı ise Yapı Kredi Yayınları tarafından 2008 yılında yapılmış ve tarih araştırmacılarının hizmetine sunulmuştur. Eser; önsöz, giriş, idari-toplumsal kurum ve sistemleri ihtiva eden on bir kısım, sonuç, belgeler, bibliyografya ve dizinden müteşekkil, 413 sayfadan ibarettir.

Önsöz ve giriş kısmında Osmanlı İmparatorluğu genel bir bakış açısıyla değerlendirilmiş, 18. yüzyılın siyaset ve yönetimindeki sıkıntıların bütün Osmanlı kurumlarına sirayet etmesi üzerinde durulmuştur. Devletin herhangi bir kurumunda veya sisteminde çıkan aksaklıkların diğerlerine de yansıdığı ve Osmanlı Devlet teşkilatlanmasının bu yüzyılda topyekûn bir bozulma evresine girdiğine değinilmiştir. Bunun yanında her ne kadar ciddi sıkıntılarla -savaşlar, kıtlıklar, isyanlar- karşılaşılsa da devletin bundan sonra yüzyıldan fazla kaim olduğu ve bu başarıda devletin kuruluşdaki sağlam yapısının, Avrupalı devletlerin henüz endüstriyel gelişimlerini tamamlamamış olmasının mühim bir rolü olduğuna değinilmiştir.

Birinci kısım ise "Merkez ve Eyalet İdaresi" ana başlığı altında eyalet, sancak, kaza, nahiye ve köyler alt başlıklarını içermektedir. Bu idari birimlerdeki müesseseleri tetkik eden yazar, 18. yüzyılda devletin içine düştüğü askeri ve iktisadi buhranların, yönetim alanına da tesir ettiğine değinmiştir. Bu ise devletin taşra teşkilatlanmasındaki kontrolü kaybetmesine ve taşra yöneticilerinin kendi çıkarlarının peşine düşmesine zemin hazırlamış; rüşvet, iltimas, vurgunculuk gibi memleketin sosyal yapısını da ciddi manada sıkıntıya düşüren olumsuzlukların önü alınamaz olmuştur.

İkinci kısımda askeri yapılanma üzerinde durulmuş; yeniçeriler, eyalet askerleri, deniz kuvvetleri, kaleler ve leventler muhtelif başlıklar altında ele alınmıştır. Bahsi geçen askeri unsurların evvela nasıl meydana geldiğini ve 18. yüzyıla kadar ne gibi yararlılıkları olduğunu anlatan yazar, bu yüzyıl akabinde askeri tebaadaki bozulmaların sebeplerine değinir. Yazara göre askeri unsurlar, harp esnasında eskisi kadar orduya katkı sağlayamamakta; buna mukabil, sulh zamanlarında ise reayaya yönelik olumsuz faaliyetlere girişmektedir. Hususiyetle ele alınan konu ise kapıkulu ve eyalet askerlerindeki nüfus dengesinin sürekli eyalet askerleri aleyhinde gelişme göstermesi ve bu durumun toprak sistemindeki aksaklıklar başta olmak üzere birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmesidir.

Üçüncü kısım ise "Şehirli Sınıflar" başlığıyla hazırlanmış, bu kısımda bilhassa esnaf topluluklarına ve bu toplulukların işleyişine yer verilmiştir. Şehirlerdeki ticari münasebetlere değinen yazar, işin ehli olmayan yeteneksiz devlet görevlilerinden kaynaklanan eksikliklere rağmen belli bir düzenin varlığının korunduğuna işaret etmiştir. Bunun yanı sıra ülke içerisindeki su yolları, köprüler, karayolları ve kervansarayların durumu tetkik edilmiş; buralardaki nizam ve işleyiş genel hatlarıyla anlatılmıştır.

* hasanbenli_2001@hotmail.com

Dördüncü kısımda miri mukataalar ele alınmış, özellikle bu yüzyılda toprak sisteminde tımar sisteminin bozulmasına paralel olarak vücuda gelen sıkıntıların iltizam sistemiyle daha da pekiştiği ortaya konulmuştur. Şeriye sicillerini değerlendiren yazar, bu sicillerde reyanın sık sık mültezimlerden şikayetçi olduğuna dair ifadelerin yer aldığını söylemektedir.

Osmanlı Devleti'ndeki "Ticaret" in ele alındığı beşinci kısımla, "Genel İktisadi Durum ve Fiyat Artışları"na değinildiği sekizinci kısım arasında mühim bir ilişki olduğu şüphesizdir. Bu iki kısmın birbirinden kopuk olarak ele alınması 18. yüzyıldaki Osmanlı ekonomik hayatını bir bütün olarak değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Bu sebeple bu iki kısmın arka arkaya değerlendirilmesi iktisadi meselelerin daha anlaşılır kılınması açısından faydalı olacaktır. Bahsi geçen beşinci kısımda dış ticaret konusu üzerinde daha fazla durulmuş olup, kapitülasyonların getirdiği avantajlardan daha fazlasını isteyen yabancı tüccarların Osmanlı ticari çıkarlarını zedelediği ve Osmanlı Devletinin bunu engelleyici tedbirler almasına rağmen başarıya ulaşamadığı ifade edilmiştir. Tabii ki bu da Osmanlı iç iktisadi dinamiklerinde kendisini gösterecek, reaya sürekli büyüyen pahalılıkla daha fazla mücadele etmek zorunda kalacaktır.

18. yüzyıl Osmanlısında üzerinde fazla durulmayan; ancak durulması zaruri olan toplumsal sorunlardan bir tanesi de göçlerdir. Nitekim yazar, bu konuya altıncı kısımda "Göçler ve Aşiret Sorunları" başlığı altında yer vermiş; yerini yurdunu terk etmek zorunda kalan reyanın hem devlete hem de kendilerine büyük sıkıntılar verdiği, memleketteki bu düzensizlik sonucu devletin sert tedbirler almaya yöneldiği üzerinde durmuştur. Özellikle yedinci kısımda belirtildiğine göre, "Taşradaki Yöneticiler" in ağırlıklı olarak art niyetli ve işin ehli olmayan kişilerden meydana gelmesi ve bunların Osmanlı tebaası üzerinde baskı unsuru olması, hem göçlerin artmasına yol açmış hem de aşiretler üzerindeki iskân politikasının başarıya ulaşmasını engellemiştir. Bütün bunlar Osmanlı tebaasının devlete olan güvenini büyük ölçüde zedelemiştir.

Eserin son kısımlarında ise bilhassa Osmanlı posta teşkilatında çok ehemmiyetli bir yeri olan menzilhaneler ve uzun bir müddet Osmanlı bütçesinde mühim bir yekûn oluşturan madenler ele alınmıştır. Bu müesseselerde 18. yüzyıldaki bozulmaların tüm çabalara rağmen engellenemediği, mükerreren yayımlanan hatt-ı hümayun ve emir-i şeriflerden anlaşılmaktadır. On birinci ve son kısımda ise İstanbul ve bu şehrin ihtiyaçları ele alınmış; İmparatorluğun her zaman ihtimam gösterdiği bu şehirde -bütün gayretlere rağmen- sıkıntıların şehirde yaşayan reaya tarafından da hissedildiği ifade edilmiştir. Hatta, "bazı zamanlarda kıtlık tehlikesiyle halkın galeyana gelmesi ancak başka şehirlerden yardım istenerek engellenebilmiştir" diyen yazar, bunun örneklerine mütemadiyen eserinde yer vermiştir.

Belgeler kısmında ise yararlanılan bazı kaynaklardan misaller verilmiştir. Sık sık dönemin kaynaklarına -mühimme defterleri, şer'îye sicilleri- atıflarda bulunan yazarın bu kaynaklara ulaşması ve bunları değerlendirmesi esere ayrı bir değer katmaktadır.

Belgeler kısmı, esas itibariyle eserin son bölümüdür. Belgeler'den sonra oldukça geniş sayılabilecek nitelikte bir kaynakça sunulmuş; okuyuculara kolaylık olması için de dizin eklenmiştir.

Osmanlı Devletinde özellikle 17. yüzyıldan itibaren idari, siyasi, askeri alanlar başta olmak üzere kendini gösteren sıkıntıların 18. Yüzyılda da artarak devam ettiği ve bu sıkıntıların devleti yıkılışa doğru sürüklediği aşikârdır. Ancak son yüzyıl dâhil olmak üzere son zamanlarda farklı sahalarda olumlu birtakım gelişmeler olduğu da görülebilmektedir. Nitekim devletin bu dönemden sonra yüzyıldan fazla yaşayabilmiş olması da halen bazı kurumların işlerliğini koruduğunu göstermektedir. "18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu" adını taşıyan bu eser, ilk bakışta Osmanlı Devletindeki reyanın bu dönemde karşılaştığı zorluklar yanında olumlu gelişmelere de yer verebileceği izlenimini uyandırmaktadır. Ancak eserin ihtiva ettiği konulara bakıldığında ve eser tetkik edildiğinde Osmanlı devlet teşkilatının ve toplumsal müesseselerinin bu dönemde bozulduğuna işaret edilmekte; 18. yüzyıldaki müsbet bir takım hadiseler üzerinde neredeyse durulmamaktadır. Nitekim bu yüzyılda ıslahat hareketlerine bağlı olarak diplomasi, sanat, bürokrasi vb. sahalarda olumlu gelişmelerde mevcuttur. Buradan hareketle eserin isminin muhtevasına işaret eder bir şekilde tashih edilmesi okuyucu açısından daha faydalı olur kanaatindeyiz.

Eserin genel olarak sade bir dille ve akıcı bir üslupla kaleme alınması, Osmanlı sosyal yapısı hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler için bir başvuru kaynağı olmasını sağlamıştır.

Osmanlı Medeniyeti alanındaki bu çalışmayı ciddi araştırmalar sonucu tarih biliminin hizmetine sunan Prof. Dr. Yücel ÖZKAYA'ya ve bu kıymetli eseri uzun bir aranın akabinde bizlerle buluşturan Yapı Kredi Yayınlarına teşekkür ederiz. Bu sahadaki eserlerin sayısının daha da artması ise en büyük temennimizdir.